

Jan Walczak

Dolnośląska Wyższa Szkoła

Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach

Inicjatywy społeczno-kulturalne na pograniczu polsko-czeskim po 1989 r. a dziedzictwo Solidarności Polsko-Czechosłowackiej

Działalność Solidarności Polsko-Czechosłowackiej na początku lat 90., wraz z rozpadem demokratycznej już Czechosłowacji na dwa odrębne państwa i w obliczu postępów demokracji w Polsce, przerodziła się w działalność legalnie działającego stowarzyszenia Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka. Wraz ze zmianą nazwy inicjatorzy ruchu, integrującego pierwotnie dysydentów z Polski i Czechosłowacji, musieli się zdecydować, jaką rolę organizacja będzie odgrywała po wprowadzeniu ustroju demokratycznego. Niejednokrotnie borykali się z wątpliwościami, czy jest dalszy sens istnienia organizacji, której działania w okresie komunizmu były kamieniem milowym w budowaniu demokracji, i jakie byłyby jej dalsze zadania. Kluczem jednakże do dalszej zasadności istnienia SPCz, pod nowym szyldem SPCzS, byli ludzie pełni zapału do pracy oraz do realizacji nowych inicjatyw integrujących trzy narody, począwszy od lat 90. i znajdujących uznanie do dziś, z sukcesem kontynuowanych.

Celem artykułu jest przedstawienie międzynarodowych, przygranicznych inicjatyw społeczno-kulturalnych, które są pośrednim efektem, pierwotnie nielegalnej, współpracy opozycjonistów z Polski i Czechosłowacji w latach 80. XX w., realizowanych ze sporymi sukcesami na pograniczu polsko-czeskim do chwili obecnej. Są to przedsięwzięcia, które zbliżają do siebie dwa, sąsiadujące ze sobą narody, podzielone najdłuższą granicą, jaką Polska posiada z państwem ościennym, nie zapominając o partnerach: słowackim, niemieckim czy węgierskim, a nawet sięgając dalej, poza granice Europy. Obserwując inicjatywy integracyjne można pokusić się o stwierdzenie, że południowa granica bardziej łączy, aniżeli dzieli, jest bramą do gościnnego sąsiada, szczególnie po wejściu Polski i Republiki Czeskiej do strefy Schengen po 21 grudnia 2007 r. „(...) polskie struktury SPCzS wspólnie z partnerami czeskimi realizują od kilkunastu lat wielkie

projekty pograniczne. Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej w Kotlinie Kłodzkiej i jej czeskim otoczeniu to tysiące uczestników, festiwale „Teatr bez granic” i „Kino na Granicy” w Cieszynie i Czeskim Cieszynie to też kontynuacja dawnych działań¹ – mówił we Wrocławiu podczas jubileuszowego spotkania SPCzS Mirosław Jasiński, jeden z najaktywniejszych działaczy organizacji. Przedsięwzięcia o charakterze transgranicznym, o których będzie mowa, mają charakter „oddolny”, z zakresu pojęcia dyplomacji obywatelskiej², wynikają z inicjatyw społecznych, z chęci bycia razem i wzajemnego poznawania narodowych kultur. Zjawisko jest warte opisanie, ponieważ stosunki z naszym południowym sąsiadem – Republiką Czeską – bywają traktowane, potocznie mówiąc, „po macoszemu”, zaś wiedza na temat sąsiadów Rzeczypospolitej Polskiej zza południowej granicy sprowadza się niejednokrotnie do stereotypowych skojarzeń związanych z powszechnie znaną postacią dzielnego wojaka Szwejka, knedlików serwowanych z gulaszem i piwem, polsko-czechosłowackiego konfliktu o Zaolzie znanego z podręczników szkolnych, natomiast kontakty polsko-czeskie są z całą pewnością o wiele bardziej wielowymiarowe, mają znacznie więcej barw i odcieni, aniżeli czarno-biały schemat stereotypu zapisany w wielu głowach zarówno Czechów, Słowaków i Polaków. Faktem jest jednak, że Czesi i Słowacy należą do najbardziej lubianych przez Polaków spośród wszystkich sąsiadów Polski³.

Artykuł można potraktować jako kontynuację i rozwinięcie tekstu autora zamieszczonego w trzecim numerze „Zeszytów Naukowych DWSPiT. Studiów z Nauk Społecznych”, który zawiera zarys historii Solidarności Polsko-Czechosłowackiej w latach 80. XX w.⁴

Temat współpracy społeczno-kulturalnej na pograniczu polsko-czeskim po roku 1989, będącej efektem działalności Solidarności-Polsko-Czesko-Słowackiej, nie na-

- 1 M. Jasiński, *Wystąpienie inauguracyjne*, [w:] M. Zalewski (red.), *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 7-8 października 2006 r., Wrocław 2007, s. 26.
- 2 *Dyplomacja publiczna* wg Deana Edmunda Guillion zajmuje się wpływem, jaki postawy społeczne wywierają na formowanie i realizację polityki zagranicznej. Obejmuje ona aspekty stosunków międzynarodowych, wykraczających poza tradycyjną dyplomację; formowanie przez rząd opinii publicznej w innych krajach; wzajemne oddziaływanie prywatnych grup interesów w jednym państwie na te w drugim; relacjonowanie wydarzeń zagranicznych i ich wpływu na politykę; komunikowanie pomiędzy tymi, których pracą jest komunikacja, między dyplomatami i korespondentami zagranicznymi; oraz proces międzykulturowej komunikacji; www.publicdiplomacy.org/1.htm za: J. Mikułowski-Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2007, s. 60. Zob. też: J. Okrzesik, K. Stecyk, *Dyplomacja publiczna i dyplomacja obywatelska w stosunkach międzynarodowych*, [w:] M. Kaute, J. Okrzesik (red.), *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*, Bielsko-Biała 2009, s. 13-39.
- 3 PAP, *Najbardziej lubimy Czechów, Włochów i Francuzów*, Newsweek.pl, 9 stycznia 2010, <http://www.newsweek.pl/artykuly/sekcje/spoleczenstwo/cbos--najbardziej-lubimy-czechow--wlochow-i-francuzow,52796,1>
- 4 J. Walczak, *Solidarność Polsko-Czechosłowacka (SPCz). Współpraca opozycji antykomunistycznej z Polską i Czechosłowacją w latach 1978-1990*, [w:] M. S. Wolański, B. H. Bładocha (red.), „Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach. Studia z Nauk Społecznych”, nr 3, Polkowice 2010, s. 119-134. Zob. na ten temat również m.in.: M. Zalewski (red.), *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 7-8 października 2006 r., Wrocław 2007 oraz Ł. Kamiński, G. Majewski, P. Błażek, *Ponad granicami. Historia Solidarności Polsko-Czechosłowackiej*, Wrocław 2009.

leży do szeroko opracowanych w literaturze. Natomiast relacjonowany jest na bieżąco w czasopiśmie „Ziemia Kłodzka..”⁵ wydawanym w Nowej Rudzie oraz w informacjach prasowych, czy folderach reklamowych wydawanych z okazji kolejnych edycji imprez. Ostatnio interesujące omówienie inicjatyw oddziałów SPCzS w Bielsku-Białej i w Cieszynie po roku 90. znalazło się w zbiorze tekstów zatytułowanym „Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej”⁶.

Na potrzeby tego tekstu autor przeprowadził również wywiady z organizatorami ważniejszych wydarzeń społeczno-kulturalnych na pograniczu polsko-czeskim: Julianem Golakiem z Nowej Rudy – obecnym rzecznikiem generalnym Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej, kierownikiem oddziału SPCzS w Nowej Rudzie; Gertrudą Chowaniokową z Czeskiego Cieszyna, wieloletnią dyrektorką festiwalu teatralnego „Na Granicy”/”Bez granic” oraz emerytowaną dyrektorką ośrodka kultury w Czeskim Cieszynie; Jolantą Dygoś z Cieszyna, założycielką i dyrektorką Przeglądu Filmowego „Kino na Granicy”⁷.

Podjmując temat zawarty w tytule warto wspomnieć, że dziś wzajemną współpracę transgraniczną, o której będzie mowa, wspierają polsko-czeskie traktaty, umowy bilateralne podpisywane na różnych szczeblach⁸.

Bez konspiracji. Solidarność Polsko-Czechosłowacka po 1990 r.

Jest rzeczą powszechnie znaną, że działacze SPCz z obu sąsiadujących krajów w latach 80. wstawili się przemycaniem przez góry materiałów konspiracyjnych, dotyczących obrony praw człowieka, wydawnictw drugoobiegowych – czasopism podziemnych, książek autorów czechosłowackich i polskich, których drukowanie i czytanie było zakazane przez władze komunistyczne. Do spotkań między polskimi i czechosłowackimi opozycjonistami dochodziło w górach, we wcześniej umówionych miejscach. Niejednokrotnie takie spotkania kończyły się poważnymi konsekwencjami karnymi, które były szczególnie dotkliwe po stronie czechosłowackiej⁹. Jednak rok 1989 i kolejny 1990 przyniosły zmiany demokratyczne w Czechosłowacji na wzór tego, co już zdarzyło się w Polsce w czerwcu 1989 r. W nowej rzeczywistości wielu działaczy opozycyjnych SPCz tworzyło podwaliny rządów w obu krajach, obejmowało istotne funkcje państwowe,

5 „Ziemia Kłodzka – Od Kladského pomezí – Glatzer Bergland”.

6 M. Kaute, J. Okrzesik (red.), *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*, Bielsko-Biała 2009.

7 Wywiady przeprowadzone w okresie od 29 kwietnia do 4 maja 2011 r.

8 Do najistotniejszych z nich należą: *Umowa o współpracy kulturalnej i naukowej* z 16 września 1991 r.; *Układ o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy* z 6 października 1991 r.; *Umowa o bezwizowym ruchu między CSRF a RP* z 2 maja 1991 r.; *Konwencja o małym ruchu granicznym* z 17 stycznia 1995 r.; *Porozumienie o współpracy transgranicznej* z 18 września 1994 r.; *Umowa między miastami Cieszyn i Czeski Cieszyn* z 14 czerwca 1996 r.; *Umowa o współpracy regionalnej Euroregion Śląsk Cieszyński* z 22 kwietnia 1998 r.; *Umowa o współpracy w dziedzinie kultury, szkolnictwa i nauki* z 30 września 2003 r.

9 G. Majewski, *Nielegalne przetrzuty przez granicę*, [w:] M. Zalewski (red.), op.cit., s. 78-83. Zob. też. G. Majewski, *Karkonosze – miejsce spotkań i akcji opozycji polsko-czechosłowackiej (1978-1988)*, „Rocznik Jeleniogórski” 2004; G. Majewski, P. Błażek, *Granica przyjaźni*, „Karta” 2005, nr 45; G. Majewski, *Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka 1981-1989*, „Dolny Śląsk”, nr 10/2001.

czego najznamienszym przykładem jest literat Václav Havel, który objął urząd prezydencki zimą 1989 r. (29 grudnia). Pierwszym niekomunistycznym ministrem spraw zagranicznych Czechosłowacji (1989-1992) został z kolei Jiří Dienstbier – działacz Karty 77, VONS, członek Solidarności Polsko-Czechosłowackiej. W Polsce działacze SPCz zostali posłami, senatorami, objęli teki ministrów (Jacek Kuroń), czy jak Adam Michnik poświęcili się dziennikarstwu w demokratycznym państwie, wykorzystując wolność słowa, o którą przez lata tak wytrwale walczyli. Co więcej, późniejszego powołania inicjatywy Grupy Wyszehradzkiej¹⁰ można się dopatrywać we wspólnych inicjatywach Polaków, Czechów, Słowaków i Węgrów¹¹ w latach 80. XX w. w ramach SPCz, a której utworzenie bez osobistych znajomości z czasów *polsko-czeskosłowackiej solidaryty* nie byłoby ani tak oczywiste, ani tak szybkie¹².

W przełomowym roku 1989 doszło do wykonania wielu symbolicznych gestów pojednania polsko-czechosłowackiego. Szczególnie wymowny okazał się ten, który podjęto 21 sierpnia 1989 r. w 21. rocznicę inwazji na Czechosłowację wojsk Układu Warszawskiego, w tym także Wojska Polskiego. Ludzie związani z SPCz – Jerzy Krohold, Marian Dembiniok, Zbigniew Machej – zorganizowali w granicznym Cieszynie, na rynku, manifestację, która miała być formą przeprosin wobec Czechów i Słowaków, za to, że Polacy brali udział w inwazji na ich kraj. Manifestacja była wielce wymowna, ponieważ wzięli w niej udział wybrani zupełnie niedawno demokratycznie posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej (Jacek Kuroń, Janusz Okrzesik, Grażyna Staniszevska). Wówczas po raz pierwszy ze strony Polski padło oficjalnie słowo „przepraszam” – z inicjatywy Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego Sejm i Senat PRL przyjęły oświadczenie potępiające interwencję w Czechosłowacji w 1968 r.¹³ Strona czeska nie dopuściła jednak do spotkania reprezentacji polskiej i czeskiej nad Olzą – zamknęła pod pretekstem „dezynfekcji” ulice i rynek Czeskiego Cieszyna¹⁴. Kilka miesięcy później, w dniach od 3 do 5 listopada 1989 r. we Wrocławiu doszło do najważniejszego wydarzenia, jakie miało miejsce w historii SPCz, a mianowicie zorganizowane zostało Międzynarodowe Seminarium „Europa Środkowa. Kultura na rozdrożu – pomiędzy totalitaryzmem a komercjalizmem”¹⁵. Podczas towarzyszącego mu wydarzenia, Przeglądu Czechosłowackiej Kultury Niezależnej, występowali emigracyjni artyści z Czechosłowacji, m.in. Karel Kryl i Jaroslav Hutka, prezentowano filmy zakazane przez władzę na terenie Czechosłowacji. Przegląd stał się manifestacją wolnościowych dążeń Czechów i Słowaków.

10 M. Jasiński, *Zapis wystąpienia inauguracyjnego*, [w:] M. Zalewski (red.), op.cit., s. 26.

11 W roku 1989 została utworzona Solidarność Polsko-Węgierska, której inicjatorem był Zbigniew Janas, działacz SPCz od 1985 r., współzałożyciel Fundacji Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej. Zob. też. W. Maziariski, *Braterstwo pestek*, „Tygodnik Powszechny”, nr 44, 31 października 2004 r.

12 M. Kaute, J. Okrzesik, op. cit., s. 7.

13 Ł. Kamiński, P. Błażek, G. Majewski, op. cit., s. 224.

14 Na podstawie materiałów archiwalnych Oddziału SPCzS w Cieszynie.

15 Zob. Ł. Kamiński, P. Błażek, G. Majewski, op. cit., s. 227-236 oraz J. Piątek, *W przeddzień aksamitnej rewolucji – przegląd czechosłowackiej kultury niezależnej*, [w:] M. Zalewski (red.), op. cit., s. 69-73, A. Grajewski, *Kilka wspomnień o działalności SPCz na Podbeskidziu w okresie 1988-1990*, [w:] M. Zalewski (red.), op. cit., s. 59-60.

Niestety nie udało się zorganizować przedstawień teatralnych i wystawy czeskiej sztuki. Prace i artyści zostali zatrzymani na granicy. Ostatecznie do Wrocławia dotarło kilka tysięcy Czechów i Słowaków, którym noclegów udzieliли gościnni wrocławianie w domach prywatnych¹⁶. Jak podkreślał podczas wywiadu przeprowadzonego na potrzeby niniejszego artykułu oraz podczas wystąpienia jubileuszowego z okazji 25-lecia SPCzS we wrocławskim Ossolineum Julian Golak, Festiwal był bezpośrednim przyczynkiem do zmian w Czechosłowacji, ostatecznym impulsem i źródłem odwagi do tworzenia nowej, demokratycznej rzeczywistości dla zgnębionych przez system Czechów i Słowaków¹⁷. Wagę festiwalu wielokrotnie podkreślał także V. Havel, który doceniał to szczególne wydarzenie kulturalne zorganizowane w stolicy Dolnego Śląska i określił je, już jako urzędujący prezydent, mianem „uwertury do aksamitnej rewolucji”, samego siebie określając „szeregowym członkiem” SPCz (*žadový člen*)¹⁸.

Co istotne Polaków związanych z Solidarnością nie zabrakło także w Pradze podczas przełomowych dni w Czechosłowacji. Działacz SPCz Mirosław Jasiński, późniejszy wojewoda wrocławski i dyrektor Instytutu Polskiego w Pradze, kiedy tylko rozpoczęła się aksamitna rewolucja, wyruszył do Pragi z listem Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, podpisanym przez Lecha Wałęsę – była to deklaracja poparcia dla czechosłowackich przemian¹⁹. 20 listopada 1989 r., podczas wielkiej demonstracji na praskim Placu Wacławowa, z balkonu do tłumu przemawiał Václav Havel, powtórzył żądania Forum Obywatelskiego względem komunistów. Tego dnia do tłumu przemawiał także M. Jasiński z SPCz, wspierając walczący o demokratyzację naród²⁰.

Na fali przemian i niedługo po aksamitnej rewolucji 17 marca 1990 r. z inicjatywy SPCzS w Karkonoszach doszło do spotkania prezydenta Václava Havla i przewodniczącego „Solidarności” Lecha Wałęsy, którzy poznali się wówczas po raz pierwszy. Zgodnie z konspiracyjną tradycją SPCzS spotkanie odbyło się w górach, tym razem w wygodnych salach schroniska na przełęczy Okraj. Z kolei w kwietniu 1990 r. SPCzS zorganizowała wizytę premiera Czech Petra Pitharta w Polsce południowej, m.in. w Wambierzycach i Kudowie²¹.

W październiku 1991 r. zarejestrowano legalne Stowarzyszenie Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka, którego celem miała być współpraca Polski, Czech i Słowacji z innymi krajami Europy, a także „upowszechnianie wzajemnej wiedzy o dorobku i życiu kulturalnym, społecznym i politycznym”²². Był to początek funkcjonowania organizacji w zupełnie nowych realiach i z nowym, rozszerzonym zakresem działania. Na początku 1992 roku – 8 i 9 lutego – we Wrocławiu odbył się Walny Zjazd SPCzS. Podczas jego obrad powołano sześć oddziałów regionalnych oraz wybrano Radę Rzeczników,

16 P. Błażek, G. Majewski, *Granica przyjaźni*, „Karta” 45/2005, s. 134.

17 J. Golak, *25 lat działalności SPCzS*, [w:] M. Zalewski (red.), op. cit., s. 118.

18 M. „Dučín” Piotrowski, *Václava Havla górskie przypadki*, www.szlakkurierow.pl.

19 Ł. Kamiński, P. Błażek, G. Majewski, op. cit., s. 239.

20 J. Golak, *25 lat działalności...*, s. 118.

21 Ł. Kamiński, P. Błażek, G. Majewski, op. cit., s. 240. Zob. też. J. Kurski, *Wódz*, Warszawa 1991, s. 20-22. Rozmowa z J. Golakiem.

22 http://www.spczs.engo.pl/index_pl.php?dzial=historia

w skład której weszli: Mirosław Jasiński, Jerzy Kronhold, Wacław Martynowski, Janusz Okrzesik i Jarosław Rybski. Powstała sieć biur koordynujących pracę stowarzyszenia we Wrocławiu, w Nowej Rudzie, Cieszynie, Jeleniej Górze, Warszawie i Raciborzu²³.

Równolegle, w celu wspierania kulturalnej i społecznej działalności SPCzS, w 1990 r. została powołana Fundacja Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej. Jej pomysłodawcami byli Jarosław Broda, Zbigniew Janas, Mirosław Jasiński i Mieczysław „Dučín” Piotrowski²⁴. W założeniu fundacja miała finansować działalność stowarzyszenia, od początku jednak rozpoczęła prowadzenie własnych programów merytorycznych.

Poprzez organizowane staże fundacja przybliżyła dokonania Polski i polskich organizacji pozarządowych setkom lokalnych działaczy organizacji pozarządowych, drukarzy i wydawców niezależnej prasy z zagranicy. Jej celem²⁵ jest działalność naukowa, oświatowa, kulturalna, w zakresie kultury fizycznej i sportu, ochrony środowiska, dobroczynności i pomocy społecznej, prowadzona na rzecz współpracy, porozumienia i solidarności narodów Polski, Czech, Słowacji oraz innych krajów. Obecnie fundacja koncentruje się na programach pomocowych dla organizacji oraz mediów z terenów byłego Związku Radzieckiego, zaś sama Fundacja działa w oparciu o statut uchwalony przez Fundatorów.

„Technika Wolnego Słowa”, taką nazwę nosił pierwszy program realizowany od 1992 r. Jego uczestnicy wyjeżdżali z Polski z wiedzą, pozwalającą na samodzielne składanie tekstu przy użyciu programów komputerowych. Wybrane organizacje były dodatkowo wspierane sprzętem komputerowym. Jak dotąd w tego rodzaju szkoleniach wzięło udział ponad 500 działaczy, organizacji pozarządowych i przedstawicieli prasy lokalnej. Mutacją tego programu skierowanego do krajów Centralnej Azji jest projekt „Wsparcie niezależnych wydawnictw w Centralnej Azji”²⁶. Fundacja od 1996 r. organizuje również wizyty studyjne „Niezależne media” dla dziennikarzy i redaktorów wydawnictw. Uczestnicy biorą udział w warsztatach i wykładach prowadzonych przez najlepszych polskich dziennikarzy. Innym programem pod szyldem SPCzS jest projekt „Bez korupcji. Społeczna kontrola władz lokalnych”, który prezentuje rolę organizacji pozarządowych i mediów. Wśród inicjatyw warto odnotować również działania „Partnerstwo lokalne. Prezentacja doświadczeń” (skierowane do dziennikarzy lokalnych z Obwodu Kaliningradzkiego), „Rozwój sieci kontaktów transgranicznych Rosja-Polska”, „Study Tours to Poland” (skierowane do studentów z Białorusi, Ukrainy i Rosji). Ogółem w działaniach Fundacji, która opiera się na pracy wolontariuszy, wizytach, szkoleniach i stażach wzięło udział ponad tysiąc osób.

Fundacja jest wspierana m.in. przez National Endowment for Democracy, Fundację im. Stefana Batorego, Polko-Amerykańską Fundację Wolności, polski MSZ, bry-

23 Strona Fundacji Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej, *Historia SPCzS*, http://www.spczs.engo.pl/index_pl.php?dzial=historia

24 J. Szostakowski, *Programy wschodnie Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej*, [w:] M. Zalewski (red.), op. cit., s. 144-147.

25 www.spczs.engo.pl (pobrano 15 maja 2011 r.)

26 J. Szostakowski, *Wsparcie niezależnych wydawnictw w Centralnej Azji*, www.warszawa.ngo.pl, 25 maja 2005 r.

tyjskie ambasady w Warszawie, Almacie, Erewanie czy centrum OBWE w Amancie. W 2004 r. fundacja zyskała status organizacji pożytku publicznego, a w 2006 r. została wyróżniona w Krynicy w kategorii Organizacja Pozarządowa Europy Środkowo-Wschodniej²⁷.

Pracami Fundacji kierują Rada i Zarząd. I tak w skład Rady Fundacji wchodzi: Jarosław Broda (Wrocław), Zbigniew Janas (Warszawa), Mirosław Jasiński (Wrocław). Członkami Zarządu Fundacji są: Jarosław Szostakowski (Prezes – Warszawa), Mieczysław „Dućin” Piotrowski (Wrocław), Zbigniew Niewiarowski (Warszawa), Jerzy Herma (Cieszyn), Julian Golak, (Nowa Ruda), Wacław Martynowski (Łądek Zdrój) oraz Paweł Skrzywanek (Wrocław)²⁸.

W 1995 r. odbył się w Bielicach na Ziemi Kłodzkiej II Zjazd SPCzS. Delegaci wybrali rzecznikiem generalnym Juliana Golaka z Nowej Rudy, który przez następne 10 lat kierował pracami SPCzS²⁹. Tym samym, jak podkreśla J. Golak, główna siedziba SPCzS została przeniesiona z Wrocławia do Nowej Rudy (biuro organizacji mieści się przy ul. Bohaterów Getta 4³⁰).

Wiosną 1997 roku Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka była organizatorem głośnych protestów przeciwko wprowadzeniu wysokich opłat za tzw. zieloną kartę³¹, czyli ubezpieczenia niezbędnego podczas przekraczania granicy samochodem. Manifestację przeprowadzono na cieszyńskim rynku.

Demonstrujący przekonywali, że wprowadzenie drastycznie wysokich opłat za tzw. zieloną kartę spowodowało spadek o 70 proc. liczby Polaków przekraczających samochodami południową granicę, a między krajami zawisło niebezpieczeństwo powstania „zielonej kurtyny”. Niesiono transparenty m.in. z hasłami: „Żelazna kurtyna – mur berliński – zielona karta”, wznoszono okrzyki: „Zielona kurtyna nie podzieli Cieszyna”. Pod listem protestacyjnym skierowanym do premiera Włodzimierza Cimoszewicza podpisało się 10 tys. osób z Podbeskidzia i regionu cieszyńskiego³². Naciski na rząd i nagłośnienie tematu w mediach ogólnopolskich przyniosły pożądany rezultat. Już 17 marca PZU wprowadziło niższe stawki, a rząd przyspieszył prace nad przystąpieniem Polski do wielostronnego porozumienia umożliwiającego całkowitą rezygnację z pobierania opłat³³.

W realiach demokratycznego kraju, zarówno w Polsce jak i w Czechach, najwyższe władze państwowe doceniały znaczenie opozycji antykomunistycznej SPCz oraz konstruktywny wkład organizacji w budowanie relacji polsko-czesko-słowackich. W 2000 r. prezydent Aleksander Kwaśniewski odznaczył Krzyżami Oficerskimi Orderu Zasługi

27 J. Szostakowski, *Programy wschodnie Solidarności...*, s. 146-147.

28 www.spczs.engo.pl (pobrano 15 maja 2011 r.)

29 J. Golak, *25 lat działalności...*, s. 119.

30 Wywiad z J. Golakiem.

31 Jest to dowód ubezpieczenia OC komunikacyjnego. Muszą je wykupić posiadacze pojazdów zarejestrowanych na terenie Polski, którzy wyjeżdżają do państw będących członkami systemu Zielonej Karty.

32 (Mark), *Przeciwko zielonej kurtynie*, „Głos Ziemi Cieszyńskiej”, 14 marca 1997 r., s. 1. Zob. też: PAP, 8 marca 1997 r.

33 J. Okrzesik, *Solidarność-Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej* [w:], M. Kaute, J. Okrzesik, *Obywatele dyplomaci. Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*, Bielsko-Biała 2009, s. 51.

RP Petra Pospichala i Petra Uhla. Z kolei w 2001 r. minister kultury Republiki Czeskiej Pavel Dostál przyznał medal Artis Bohemiae Amicis³⁴ Julianowi Golakowi, rzecznikowi generalnemu SPCzS oraz Marianowi Dembiniokowi, rzecznikowi regionalnemu SPCzS z Cieszyna. Najwyższe odznaczenia państwowe przyznano także innym działaczom z Polski, Czech i Słowacji³⁵.

W 2004 r. we Wrocławiu i Cieszynie odbył się kolejny ze zjazdów Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej. Prezesem Stowarzyszenia, czyli rzecznikiem generalnym, wybrano Mieczysława „Dučina” Piotrowskiego z Wrocławia, legendarnego przewodnika górskiego, który wytyczał szlaki konspiracyjne³⁶.

Szczególnie ważnym wydarzeniem dla SPCzS stały się obchody 25-lecia powstania organizacji, które odbyły się dniach 6-8 października 2006 r. Ich częścią były koncerty zespołów z Polski, Czech i Słowacji (wystąpiły: Armia, Plastik People of the Universe, Buty, Desmod). Drugą częścią obchodów 25-lecia SPCzS była konferencja pt. „Szlak do Wolności – 25 lat SPCzS”. Dwudniowy cykl wystąpień został wygłoszony w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu. Jej uczestnikami były osoby zaangażowane we współpracę polsko-czesko-słowacką: przedstawiciele czeskiej opozycji m.in. Petr Uhl, Anna Šabatová, posłowie do Parlamentu Europejskiego – Józef Pinior, Jan Olbrycht, założyciele Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej – Jarosław Broda, Zbigniew Janas, Mirosław Jasiński, Mieczysław „Dučin” Piotrowski, przedstawiciele władz i dyplomaci z Polski i Czech, wśród nich Paweł Kowal (wówczas sekretarz stanu w MSZ), Bedřich Kopecký (ambasador Republiki Czeskiej w Polsce)³⁷. Z okazji ćwierćwiecza przygotowana została również wystawa pt. „Szlak do wolności. XXV lat Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej”, na podstawie materiałów ze zbiorów NAF Dementi, Ośrodka KARTA, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu i Archiwum Libri Prohibiti w Pradze, a także na podstawie bezpośrednich relacji osób działających w SPCzS: Mirosława Jasińskiego, Zbigniewa Janasa, Jarosława Brody, Petra Pospichala i Anny Walenty. Ekspozycja składała się z 30 plasz i przedstawiała chronologicznie historię SPCzS: od momentu pierwszego spotkania polskich, czeskich i słowackich opozycjonistów w sierpniu 1978 r. w Kar-

34 *Przyjaciel Kultury Czeskiej*.

35 W 2001 Srebrnym Krzyżem Zasługi został odznaczony także M. „Dučin” Piotrowski. W latach 2007- 2008 w uznaniu zasług w okresie podziemnej współpracy polsko-czechosłowackiej lat 80. przez prezydenta L. Kaczyńskiego zostali odznaczeni: Krzyżem Komandorskim – Z. Janas i J. Golak; Krzyżami Oficerskimi – M. Jasiński, J. Broda, A. Gleichgewicht, I. Wójcik, A. Jagodziński, P. Skrzywanek, T. Przedpełski, K. Jakubczak, J. Kronhold, T. Kuranda, A. Walenta, M. Dembiniok, pośmiertnie ks. S. Witczak, kapelan SPCzS; Krzyżami Kawalerskimi – M. Spychalski, J. Piątek, A. Szczęśniak, A. Walenta, Z. Floriańczyk, A. Sliwowski; Krzyżami Zasługi: złotymi – J. Rybski, J. Dygoś, E. Skrzywanek, G. Smolis, M. Kluzińska, R. Kluziński, M. Lięga i J. Szostakowski; srebrnymi – R. Prietzel. W 2008 r. Orderami Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej zostali odznaczeni czescy i słowaccy działacze SPCz: Wielkim Krzyżem – J. Čarnogurský, pierwszy premier Słowacji po upadku komunizmu; Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą – A. Šabatová, D. Fajtlová; Krzyżem Kawalerskim – G. Chowanioková.

36 http://www.spczs.engo.pl/index_pl.php?dzial=historia.

37 Komunikat na stronie internetowej Fundacji Polsko-Czesko-Słowackiej: *Szlak do Wolności – XXV lat Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej*. Obchody we Wrocławiu 7-8.10.2006, z dnia 29 września 2006 r. http://www.spczs.engo.pl/index_pl.php?dzial=news&newsid=128 (pobrano 15 maja 2011 r.).

konoszach aż do obecnej działalności Fundacji Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej. Wystawa przygotowana została w językach polskim, angielskim, czeskim i słowackim³⁸.

Podczas krynickiego Forum Ekonomicznego w 2006 r., o czym warto wspomnieć, Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka otrzymała nagrodę dla najlepszej instytucji pozarządowej, która zajmuje się integracją obywateli byłego bloku sowieckiego oraz konstruktywną działalnością w Europie Środkowej³⁹.

Z kolei w sierpniu 2008 r. SPCzS zainicjowała akcję odebrania praw do organizacji Igrzysk Olimpijskich w rosyjskim Soczi w 2014 r. Projekt realizowany wspólnie ze Stowarzyszeniem Wrocław PRO uzyskał poparcie wielu działaczy społecznych, sportowców i ludzi mediów – „NIE dla Soczi” powiedzieli m.in.: Lech Wałęsa, Václav Havel, Jarosław Kaczyński, Adam Michnik czy Józef Pinior. Celem akcji, jak wskazują organizatorzy, było wywołanie dyskusji „nad sensem przyznawania praw do organizacji Igrzysk państwu, które złamało pokój olimpijski i w trakcie trwania zawodów wtargnęło zbrojnie na teren innego suwerennego kraju. Rosja jest ponadto krajem niedemokratycznym, kierowanym przez członków byłych komunistycznych służb specjalnych. Brak wolności słowa, demokracja sterowana przez władze, dławienie opozycji i mniejszości – to tylko niektóre zastrzeżenia kierowane przez niezależne instytucje pod adresem Federacji Rosyjskiej”⁴⁰.

Troska o przeszłość jest szczególnie istotna w szeregach SPCzS. Regularnie odbywają się uroczystości związane z odsłanianiem tablic i upamiętnianiem miejsc, w których dochodziło do spotkań polskich, czeskich i słowackich opozycjonistów oraz miejsc, jakie były ważne dla ich działalności w Górach Żółtych i w Górach Białskich, na terenie Śnieżnickiego Parku Narodowego. Takich pamiątkowych tablic odsłonięto jak dotąd ponad 20 m.in. na Borówkowej, Przełęczy Łądeckiej, Nowym Gierałtowie, Stroniu Śląskim, Bielicach, Kłodzku czy na Śnieżniku. Natomiast 17 października 2010 r. nastąpiło otwarcie Szlaku Kurierów Solidarności w Górach Żółtych, upamiętniającego miejsca spotkań działaczy polskiego KSS KOR i czechosłowackiej Karty 77. Szlak Kurierów Solidarności będzie rozwijany w okolicach Łądka Zdroju w powiecie kłodzkim na terenie Województwa Dolnośląskiego. Projekt będzie realizowany również po czeskiej stronie, w rejonie miasta Javornik położonego u stóp Rychlebskich Hor. Z jego tworzeniem będzie się wiązała szeroko rozumiana działalność edukacyjna, przypominająca dokonania kurierów Solidarności⁴¹.

Dzisiaj najprężniej działające oddziały stowarzyszenia Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej funkcjonują w Cieszynie oraz w Nowej Rudzie. Rozwijają one współpracę transgraniczną i budują wzajemne relacje według najlepszych wzorów, a niejednokrotnie mogą być źródłem tzw. dobrych praktyk, a przygotowywanym przez nie inicjatywom warto przyjrzeć się bliżej.

38 Informacje zawarte na stronie internetowej Fundacji Ośrodka Karta: http://www.karta.org.pl/nasze_programy/Wystawy/31 (pobrano 20 maja 2011 r.).

39 J. Golak, *25 lat działalności...*, s. 119.

40 B. Rudnicka, *Nie dla Zimowych Igrzysk olimpijskich w Soczi*, z 3 grudnia 2008 r., <http://www.ithink.pl/artykuly/aktualnosc/polska/nie-dla-zimowych-igrzysk-olimpijskich-w-soczi/> (pobrano 25 maja 2011 r.).

41 Strona internetowa projektu: www.szlakkurierow.pl.

SPCzS Oddział Regionalny w Cieszynie

Do roku 1984 najprężniej funkcjonowały ośrodki SPCz w Pradze oraz we Wrocławiu, w 1985 r. powstały oddziały w Brnie i w Warszawie, natomiast pod koniec lat 80. utworzono kolejne oddziały w Kłodzku, Nowej Rudzie, Cieszynie oraz w Bielsku Białej⁴². W pierwszej połowie lat 80. kontakty polskiej i czeskosłowackiej opozycji na Podbeskidziu i Śląsku Cieszyńskim miały charakter incydentalny. Bielsko-cieszyński ośrodek powstał w 1988 r. dzięki nawiązaniu kontaktu przez grupę czeskosłowackich opozycjonistów z rejonu Ostrawy i Opawy, którzy wydawali pismo „Prostější chodník”, poświęcające uwagę sprawom polskim i zamieszczające polskie teksty. Na przełomie 1987 i 1989 r. działacze opozycji Janusz Okrzesik i Andrzej Grajewski przemycali szlakiem przez Czantorię zakazaną literaturę do Czechosłowacji. Do pierwszego zorganizowanego kontaktu doszło w Cieszynie, w antykwariacie Jerzego Kronholda, a do pierwszego spotkania w większym gronie w Bielsku-Białej⁴³. Na tym spotkaniu ustalono plan działania i publicznie poinformowano o utworzeniu oddziału SPCz na łamach biuletynu „Solidarność Podbeskidzia”.

Następnie doszło do serii spotkań w Ostrawie i Brnie. W Polsce wydrukowano dla Czechów kalendarz „Solidaryty Polsko-Československiej”. Druk kalendarza odbył się na matrycy przemyconej do Polski, a jego kolportażem zajęli się Czesi. Część tego nakładu trafiła do uczestników wspomnianego wrocławskiego Przeglądu Czechosłowackiej Kultury Niezależnej. Podjęto próby przemycania sprzętu drukarskiego, utworzono kanał przerzutowy książek i wydawnictw przez zieloną granicę w Beskidzie Śląskim, a także przeszkolono podczas tygodniowego kursu dwie osoby z Czechosłowacji w zakresie technik drukarskich⁴⁴.

Pierwszym jawnym wystąpieniem bielsko-cieszyńskiej SPCzS był wiec solidarności z uwięzionym Václavem Havlem, który odbył się 15 kwietnia 1989 r. przy Teatrze Polskim w Bielsku-Białej. W nielegalnym proteście udział wzięło blisko 100 osób⁴⁵. Następnego dnia V. Havel został uwolniony. Nie było to oczywiście spowodowane bezpośrednio manifestacją pod bielskim teatrem, ale aktywistom przyniosło niemało satysfakcji. Z kolei 19 maja 1989 r. odbyła się kilkutysięczna manifestacja przeciwko budowie elektrowni w Stonawie. Była to pierwsza niezależna manifestacja na Śląsku Cieszyńskim od czasu stanu wojennego, a zgromadziła kilka tysięcy osób. Działacze SPCz zorganizowali ją wspólnie z Polskim Klubem Ekologicznym z Ustronia oraz Macierzą Ziemi Cieszyńskiej. Manifestanci maszerowali wzdłuż Olzy dzielącej Cieszyn. Po drugiej stronie rzeki manifestowała kilkudziesięcioosobowa grupa Czechów, pilnie obserwowana przez służby specjalne. W sprawie Stonawy organizowano manifestacje – 12 lipca 1989 r. w Ustroniu oraz 5 października 1989 r. w ramach Światowego Dnia

42 J. Okrzesik, K. Stecyk, *Dyplomacja publiczna i dyplomacja obywatelska w stosunkach międzynarodowych*, [w:] M. Kaute i J. Okrzesik (red.), op. cit., s. 36.

43 A. Grajewski, *Kilka wspomnień o działalności SPCzS...*, s.54.

44 J. Okrzesik, *Solidarność-Polsko-Czesko-Słowacka w Cieszynie i Bielsku-Białej*, [w:] M. Kaute, J. Okrzesik, op. cit., s. 41-42.

45 Zob. „Solidarność Podbeskidzia”, 1989, nr 117 oraz A. Grajewski, *Kilka wspomnień o działalności SPCzS...*

Protestu. 31 października w Katowicach odbyła się manifestacja pod czechosłowackim konsulatem generalnym.⁴⁶

Pierwsze spotkanie w niekonspiracyjnych warunkach odbyło się 21 grudnia 1989 r. w cieszyńskim hotelu Piast. W 1990 r. kontynuowano protesty przeciwko budowie elektrowni w Stonawie, zostały przeprowadzone w Cieszynie (inicjatywa J. Kronholda, M. Dembinioka, Z. Macheja). 27 kwietnia 1990 odbyła się kolejna manifestacja w Cieszynie, która zgromadziła blisko tysiąc osób. Protestujący spotkali się z grupą czechosłowackich działaczy proekologicznych na cieszyńskim Moście Wolności⁴⁷. Podobne manifestacje odbyły się w Karwinie i Havirzowie. Niestety, podczas cieszyńskiej manifestacji doszło do incydentu spowodowanego przez nacjonalistycznie nastawioną młodzież: wygwizdano czechosłowackiego posła, a następnie zniszczono szlaban graniczny. W wyniku tego zdarzenia SPCz zrezygnowała z masowych form protestu w sprawie Stonawy. Podjęte działania zakończyły się spektakularnym sukcesem – 15 listopada 1990 r. czechosłowacki rząd ogłosił rezygnację z budowy koksowni w Stonawie, co było bezpośrednim wynikiem społecznych nastrojów i protestów. Jak zaznacza J. Okrzesik, działalność SPCz na Śląsku Cieszyńskim prowadzona była w zupełnie odmiennym kontekście historycznym niż to miało miejsce w Warszawie czy we Wrocławiu, ponieważ stosunki polsko-czeskie obciążone były wspomnieniami o wojnie polsko-czechosłowackiej z 1919 r. i zajęciu Zaolzia przez wojska polskie w 1938 r. Dla wielu cieszyńian nazwa Stonawa nie kojarzyła się ze sporem o koksownię, ale przywoływała przykre wspomnienia o zbrodni wojennej dokonanej przez czeskie wojska na polskich żołnierzach w 1919 r., poza granicami kraju pozostawało kilkadziesiąt tysięcy Polaków, połączonych więzami rodzinnymi z rodakami po drugiej stronie ustanowionej linii granicznej⁴⁸.

Pamiętając o tych trudnych momentach w historii, 17 lutego 1990 r. w Ustroniu strony polska i czechosłowacka, przedstawiciele SPCz, Komitetów Obywatelskich „Solidarność” i Forum Obywatelskiego, podpisali deklarację, która poruszała bolesne problemy z przeszłości, a w opinii tygodnika „Głos Ziemi Cieszyńskiej” zasługiwała na najważniejszy dokument epoki⁴⁹. Faktycznie deklaracja stała się fundamentem kolejnych działań na terenie Śląska Cieszyńskiego, zmierzających do utrwalania stosunków dobrośasiadzkich. W deklaracji czytamy m.in. o wspólnej odpowiedzialności za losy regionu, nienaruszalności granic między Polską a Czechosłowacją, respektowaniu praw mniejszości po obu stronach granicy, powołaniu wspólnych systemów ochrony środowiska naturalnego, udroźnieniu tzw. małego ruchu granicznego i przywróceniu przygranicznej łączności telefonicznej. Deklarację zamykały obustronne oświadczenia: „Oficjalna wymiana kulturalna powinna być uzupełniona działaniami środowisk niezależnych, wolnymi od ideologicznych nacisków, prezentującymi dokonania różnorodnych kręgów artystycznych. Należy odbudować także kontakty pomiędzy środowiskami wyznano-

46 A. Grajewski, *Kilka wspomnień o działalności SPCzS...*, s. 57.

47 ZM, *Stonawa wspólna sprawa?*, „Gazeta Prowincjonalna”, 1990, nr 13.

48 J. Okrzesik, *Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka...*, s. 46-47.

49 „Głos Ziemi Cieszyńskiej” 1994, nr 29. Zob.: *Treść Deklaracji Ustrońskiej z dn. 17 lutego 1990 r.* [w:] M. Kaute, J. Okrzesik, *op. cit.*, *Aneks*, s. 116-117.

wymi, katolikami i ewangelikami. Tradycja wspólnych pielgrzymek winna być ważnym przypomnieniem jedności wszystkich chrześcijan żyjących nad Olzą. Możliwości wspólnego działania jest wiele. Jeżeli będziemy umieli je wykorzystać, przyczynimy się do budowy wielkiej regionalnej wspólnoty Polaków, Czechów i Słowaków⁵⁰. Tym samym na spotkaniu w Ustroniu zrodził się pomysł zorganizowania festiwalu, w organizację którego zaangażowani byłiby mieszkańcy krajów po obu stronach granicy. W Czechosłowacji działało Forum Obywatelskie, którego przedstawiciele do współpracy zaprosił w styczniu 1990 r. Jerzy Herma, dyrektor Domu Narodowego w Cieszynie. Od tego czasu rozpoczęła się regularna społeczno-kulturalna współpraca polsko-czeska na pograniczu. Stała się ona podwaliną do bliższej współpracy samorządów na Śląsku Cieszyńskim⁵¹. Natomiast już 25 i 26 maja 1990 r. udało się zorganizować pierwszy Festiwal Teatralny, któremu nadano nazwę „Na Granicy”, a karnet na spektakle był jednocześnie przepustką, umożliwiającą obejrzenie spektakli wystawianych zarówno po stronie czeskiej jak i polskiej. Z czasem nawiązano kontakty między samorządami polskimi, czeskimi i słowackimi – również niemieckimi. W efekcie, z czasem w ramach planów współdziałania na różnych polach, powstawały wzdłuż granicy polsko-czeskiej kolejne euroregiony: „Nysa” (1991, polsko-niemiecko-czeski), „Glacensis” (1996, polsko-czeski), „Pradziad” (1997, polsko-czeski), „Silesia” (1998, polsko-czeski), „Śląsk Cieszyński” (1998, polsko-czeski), „Beskidy” (2000, polsko-czesko-słowacki). J. Okrzesik zaznacza, że w takich okolicznościach dotychczasowa formuła działania SPCzS została wyczerpana, a działalność oddziału bielsko-cieszyńskiego opierała się na aktywności działaczy z Cieszyna, gdzie biuro organizacji prowadził Marian Dembiniok⁵². Głównym zadaniem biura była organizacja festiwalu teatralnego, w ramach którego organizowano konferencje naukowe, jak również wydarzenia polityczne – w 1999 r. ogłoszono powołanie Funduszu Kultury Grupy Wyszehradzkiej. Od 1999 r. organizowany jest również Przegląd Filmów „Kino na Granicy”. W Bielsku-Białej powstały natomiast instytucje zajmujące się głównie współpracą polsko-słowacką: Polsko-Słowacka Izba Przemysłowo Handlowa, Towarzystwo Dobrego Sąsiedztwa Polska-Słowacja.

Warto nadmienić, że w latach 1998-2000 SPCzS współorganizowała Koalicję Czyste Beskidy, porozumienie organizacji społecznych i ekologicznych z Podbeskidzia i Śląska Cieszyńskiego. Zadaniem Koalicji było diagnozowanie zagrożeń wynikających z budowy nowych elektrowni węglowych w Trzcińcu, Karnawie i Stonawie. Działania spowodowały zastosowanie konsultacji społecznych. Po wielomiesięcznej kampanii koalicji inwestor zrezygnował z budowy⁵³.

Stowarzyszenie Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka Oddział Regionalny w Cieszynie ma swoją siedzibę nieopodal Rynku przy ul. Menniczej. Realizuje cele poprzez: inicjowanie akcji, seminariów, przeglądów i festiwali dotyczących obszaru własne-

50 Deklaracja Ustrońska z 17 lutego 1990 r.

51 Na podst. materiałów archiwalnych Oddziału SPCzS w Cieszynie.

52 J. Okrzesik, *Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka...*, s. 50.

53 A. Szulc, *Kominy bezradności*, „Polityka” 2000, nr 12.

go działania, włącza się w uczestnictwo w tworzeniu programów ułatwiających życie i kontakty przygraniczne społeczności, wyraża opinie o różnych zjawiskach życia publicznego w obu krajach, prowadzenie działalności wydawniczej i popularyzatorskiej w różnych formach, współpracę z innymi organizacjami o podobnych celach. Stowarzyszenie jest współorganizatorem ważnych przedsięwzięć takich jak: Festiwal SPCzS, Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Bez granic”, Przegląd Filmowy „Kino na Granicy”, wystaw plastycznych, konferencji, spotkań. Członkami oddziału są także obywatele Republiki Czeskiej. Kolejnymi rzecznikami oddziału byli: Andrzej Grajewski (1992-1998), od 1998 r. Marian Dembiniok, od 2005 do 2010 r. Gertruda Chowanioková, wieloletnia dyrektor domu kultury w Czeskim Cieszynie. Obecnie rzecznikiem SCzS w Cieszynie, od stycznia 2010 r. jest Janusz Legoń. W roku jubileuszowym 2006 SPCzS z Cieszyna umieściła tablicę pamiątkową w schronisku na Stecówce, jako hołd złożony wszystkim tym, którzy w okresie podziemnej działalności, obalając system totalitarny, tworzyli w górach szlak do wolności⁵⁴.

Cieszyński Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Na Granicy”/”Bez Granic”

Cieszyński Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Na Granicy” (Mezinarodní divadelní festival „Na hranici”) po raz pierwszy odbył się w maju 1990 r., a jego głównymi organizatorami byli Jerzy Kronhold i po stronie czeskiej Jakub Mátl. Po przystąpieniu Polski i Czech do Unii Europejskiej nazwę „Na Granicy” w 2004 r. zmieniono na „Bez Granic”. Do dziś stanowi on najważniejsze wydarzenie tego typu na pograniczu polsko-czeskim, a nagroda wręczana podczas festiwalu nosi wymowną, a zarazem symboliczną nazwę, Złamany Szlaban – szczególnie, kiedy zostaje wręczona na moście granicznym na rzece Olzie.

Pierwszy z cyklicznych festiwali, organizowanych rokrocznie wiosną bądź jesienią, poświęcony był Václavowi Havlowi – czeskim, słowackim oraz polskim inscenizacjom jego sztuk. Do uczestników Festiwalu Teatralnego krótki list skierował wówczas sam dramaturg, sprawujący urząd prezydenta Czechosłowacji: „Drodzy Przyjaciele, przesyłam pozdrowienia Festiwalowi Teatralnemu „Na Granicy”, wszystkim uczestniczącym w nim polskim i czechosłowackim teatrom, organizatorom wywodzącym się z Solidarności Polsko-Czechosłowackiej, Obywatelskiemu Forum Czeskiego Cieszyna, Domowi Narodowemu w Cieszynie i serdecznie pozdrawiam wszystkich polskich przyjaciół (...). Jest dla mnie zaszczytem, że pierwszy Festiwal był poświęcony moim sztukom. Jestem przekonany, że Festiwal będzie się rozwijał w kolejnych latach, umacniać i owocować kulturalnymi kontaktami po obu stronach granicy”⁵⁵.

W organizację pierwszego festiwalu zaangażowani byli m.in. Jerzy Kronhold, rzecznik Solidarności Polsko-Czechosłowackiej, Waclaw Janikowski dyrektor naczelny i artystyczny Teatru Polskiego w Bielsku-Białej, Jerzy Herma, dyrektor Cieszyńskiego Ośrodka Kultury – Domu Narodowego, Gertruda Chwanioková dyrektorka ośrodka

54 Z materiałów Oddziału SPCZS w Cieszynie.

55 Katalog II Festiwalu Teatralnego „Na Granicy”. Český Těšín-Cieszyn, 31.05-3.06.1991 r.

kultury w Czeskim Cieszynie oraz Jakub Mátl działacz Solidarności Polsko-Czechosłowackiej. W 1990 r. zaprezentowały się teatry m.in. z Brna, Cieszyna, Krakowa, Wrocławia, Pragi, Poznania, Bielska-Białej. Przez kolejne lata głównymi organizatorami festiwalu były Stowarzyszenie Solidarność Polsko-Czechosłowacka Oddział Regionalny w Cieszynie, Kulturní a společenské středisko „Střelnice”, COK „Dom Narodowy” Cieszyn, Teatr Narodowy im. A. Mickiewicza w Cieszynie⁵⁶.

Biletom teatralnym, wydrukowanym na potrzeby festiwalu w 1990 r., nadano rangę zaproszeń potrzebnych do obejrzenia spektakli wystawianych po obu stronach granicy dzielącej oba Cieszyny. W latach 1998-1999 festiwal patronatem objął sekretarz generalny Rady Europy Daniel Tarschys, zaś w 1998 r. ambasadorowie Unii Europejskiej urzędujący w Pradze i w Warszawie. W 1999 r. podczas 10. edycji festiwalu doszło do spotkania ministrów kultury: Polski, Czech, Słowacji i Węgier⁵⁷ – z których to krajów spektakle były wystawiane w Cieszynach, sam festiwal został określony przez media jako „nieformalna, wiodąca impreza państw Grupy Wyszehradzkiej” i „przepustka do wspólnej Europy wolnych narodów”⁵⁸.

W 2006 r. na temat 17. festiwalu Lukáš Brzobohatý, jeden z koordynatorów imprezy pisał, że przez 17 lat jest świadkiem oraz przewodnikiem dążeń Czechów i Polaków, w szerszym pojęciu narodów środkowoeuropejskich, do wzajemnego porozumienia oraz aktywnego współistnienia. Właśnie dlatego w miastach na granicy czesko-polskiej zaprezentuje się znakomity teatr środkowoeuropejski⁵⁹. 17. Festiwal był szczególnie, ponieważ był traktowany jako część obchodów 25-lecia Solidarności Polsko-Czechosłowackiej.

W latach 1990-2008 w Cieszynach – polskim i czeskim, Ostrawie, Bielsku-Białej, w ramach festiwalu, pokazano 244 spektakle w 256 wystawieniach, przygotowane przez 124 teatry – polskie, czeskie, słowackie i węgierskie, 3 spoza tych krajów, 5 szkół teatralnych⁶⁰. Festiwalowi towarzyszą również konferencje naukowe z zakresu teatru (Problemy współczesnego teatru – 1992, Teatr bez granic – 1997, Teatry narodowe. Tradycja i współczesność – 2001) oraz różnych dyscyplin (Wielokulturowość pogranicza – 2004, Teatr polityka i polityka teatru – 2006, Globalna wioska czy wspólne wakacje – 2007). Organizowane są wystawy fotografii, plakatów, kostiumów, projektów scenografii. Od 11. festiwalu uruchomiono jego drugi nurt tzw. *offowy*, określanymi mianem Festiwalowego Hyde Parku, który stanowi przegląd teatrów nieprofesjonalnych⁶¹.

Jak wyjaśnia Gertruda Chowanioková⁶², Czeszka z Czeskiego Cieszyna, rzeczniczka oddziału regionalnego SPCzS w Cieszynie i wieloletnia organizatorka festiwalu teatralnego, sztabu organizacyjne pracują po obu stronach granicy i pozostają w bardzo

56 Ibidem.

57 M. Pindór, *Od przestrzeni absurdu do przestrzeni wolności...*, s. 76.

58 S. Bubín, *Festiwal Wyszehradzki*, „Dziennik Zachodni” 1999, nr 242.

59 L. Brzobohatý, *Wstęp, Katalog Festiwalu Teatralnego „Bez Granic”*, 31 maja-3 czerwca 2006 r.

60 M. Pindór, *Od przestrzeni absurdu do przestrzeni wolności...*, s. 78.

61 Ibidem.

62 Od 2006 r. Dyrektor Generalny Festiwalu.

ściślej współpracy. Nie jest to jednak łatwe zadanie. Oddziały SPCz, także ten w Cieszynie, nie mają etatowych pracowników, a podejmowanie pracy przy organizacji festiwalu ma zwykle charakter społeczny. Większość obsługi festiwalowej pracuje jako wolontariusze. W dużej mierze są to polscy i czescy studenci. „Pierwsza myśl, która zainspirowała nas do zorganizowania festiwalu w 1990 r. była taka, że w Cieszynie i Czeskim Cieszynie mamy dwa wspaniałe budynki teatrów – Teatr im. Adama Mickiewicza i Těšínské divadlo – uznaliśmy, niech będzie więc festiwal teatralny. Trzeba wykorzystać taki potencjał Cieszynów. Pracy przy organizacji każdego festiwalu jest bardzo dużo, a każdy z nas ma bardzo szeroki zakres zadań. Jednego dnia jest się dyrektorem, innego dnia sprzątaczką. To wielkie wydarzenie i wymaga sporego wysiłku. Oprócz spektakli organizujemy konkursy, warsztaty, gościmy w Cieszynie ministrów, ambasadorów, gości najwyższego szczebla”.

Środki finansowe na organizację festiwalu pozyskiwane w ramach różnorodnych projektów, nie tylko unijnych, ale także dofinansowywanych przez ministerstwo, urząd marszałkowski, Grupę Wyszehradzką oraz sponsorów⁶³.

Wejście Polski i Czech do strefy Schengen w granicznym Cieszynie, również ze względu na organizowany od lat Festiwal Teatralny „Na Granicy” miało szczególne znaczenie, o czym pisze w 2008 r. Jerzy Herma, zastępca rzecznika SPCzS. W nocy z 20 na 21 grudnia 2007 r. na moście granicznym w Cieszynie burmistrzowie obu państw przepięłowali szlaban. To wydarzenie J. Herma porównuje do zburzenia muru berlińskiego. Podkreśla, że to szczególnie ważny moment dla działaczy stowarzyszenia, którzy przez wiele lat totalitarnej władzy walczyli z tą granicą. „Musiało jednak upłynąć wiele lat żeby nasze marzenia się spełniły. (...) warto było łamać każdą bezsensowną granicę”⁶⁴.

W 2011 r. cieszyński Festiwal Teatralny „Bez granic” odbędzie się w dniach od 29 września do 3 października.

Cieszyński Przegląd Filmowy „Kino na Granicy”

Przegląd Filmowy „Kino na Granicy” w Cieszynie został zainicjowany w 1999 r. Jego autorami byli Arkadiusz Miodoński i Jolanta Dygoś, którzy na jednym z zebrań Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej zaproponowali zorganizowanie pierwszego przeglądu kina czeskiego. Już wcześniej przez cieszyński oddział organizowany był festiwal teatralny, jednak „odczuwalny był jakiś niedosyt”⁶⁵. „Żyjemy na granicy i powinniśmy znać siebie nawzajem, własne charaktery, dokonania, kulturę.. Uważaliśmy, że stać nasze stowarzyszenie, w sensie energii ludzkiej, na zrobienie jeszcze jednej imprezy oprócz festiwalu teatralnego. Poza tym zawsze kochałam kino!” – wspomina dyrektor Jolanta Dygoś⁶⁶. W organizację przedsięwzięcia włączyła się od razu strona czeska z Gertrudą Chowaniokową na czele. Po paru latach do sztabu dołączyli dyrektorzy pro-

63 Na podst. wywiadu autora z G. Chowaniokową.

64 Jerzy Herma, *Wstęp, katalog Festiwalu Teatralnego „Bez Granic”*, 28 – 31 maja 2006 r.

65 Kino na Granicy. Folder festiwalu filmowego, kwiecień-maj 2011 r., s. 2.

66 Ibidem.

gramowi z obu stron granicy – Maciej Gil oraz Martin Novosad⁶⁷. Podczas pierwszego festiwalu (wówczas pod nazwą Przegląd Filmów Czeskich) zaprezentowanych zostało jedenaście filmów w kinie „Piaś” w Cieszynie. Były to głównie produkcje z lat 60. a gościem specjalnym pierwszego festiwalu był Jiří Menzel, czeski reżyser, laureat Oscara w 1968 r. w kategorii najlepszy film nieanglojęzyczny za „Pociągi pod specjalnym nadzorem”. Pierwszy przegląd trwał 4 dni, pokazano 11 filmów⁶⁸. Co roku podczas festiwalu gościli reżyserzy, aktorzy i każdego roku można było obejrzeć więcej filmów. Z czasem pojawiły się firmy ze Słowacji i Polski. Festiwal zyskiwał miano festiwalu polsko-czesko-słowackiego, aż w końcu stał się festiwalem filmowym prezentującym filmy z Czech, Słowacji, Polski, a także z Węgier i innych krajów, z utrwaloną nazwą Przegląd Filmowy „Kino na Granicy”⁶⁹.

Obecnie „Kino na Granicy” realizują dwa stowarzyszenia. Po stronie polskiej – Kultura na Granicy⁷⁰, którego działaczami są także członkowie Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej, bowiem „Kino na Granicy” niewątpliwie wyrosło z tradycji i wciąż nawiązuje do idei SPCzS. Po czeskiej stronie stowarzyszeniem partnerskim jest Občan-ské sdružení „EducationTalentCulture”⁷¹.

J. Dygoś, określając współpracę polsko-czeską, mówi o latach przyjaźni, znajomości i faktycznych spotkań. Sztaby organizacyjne imprez są zawsze „lustrzane”, podobnie jak w przypadku festiwalu teatralnego. Dyrektorzy festiwalowi, koordynatorzy odpowiedzialni za poszczególne zadania są zwykle po obu stronach granicy. J. Dygoś podkreśla, że dziś związek festiwalu z Solidarnością Polsko-Czesko-Słowacką ma charakter przede wszystkim ideologiczny i znakomicie nawiązuje do zadań, które wyznaczała sobie przed laty opozycyjna organizacja. Obecnie SPCzS ani organizacyjnie, ani finansowo nie uczestniczy w realizacji wydarzenia, a stowarzyszenia organizujące je korzystają ze środków zewnętrznych⁷².

Funkcjonowanie Przeglądu Filmowego „Kino na Granicy” jest oparte na pracy społecznej organizatorów. W 2011 r. wyświetlono podczas festiwalu ponad 100 filmów. W przygotowanie włączyło się blisko 70 wolontariuszy. Ścisły sztab organizacyjny tworzyło 20 osób⁷³.

Istotą festiwalu jest coroczny przegląd filmów, bez sekcji konkursowych, z cyklami tematycznymi (np. 2008 – science fiction, 2009 – horrory, 2010 – westerny), projekcjami poświęconymi twórczości wybranych autorów, a także szeroką prezentacją nowości kinowych⁷⁴. Dla przykładu w 2011 r. w programie 13. Przeglądu Filmo-

67 Zob. M. Gil, *Szkic do historii Przeglądu Filmowego „Kino na Granicy”*, [w:] M. Kaute, J. Okrzesik (red.), op. cit., s. 85-94.

68 Ibidem, s. 86.

69 Ibidem, s. 86-88.

70 Strona internetowa stowarzyszenia i festiwalu: www.kinonagranicy.pl.

71 Czeska strona internetowa stowarzyszenia i festiwalu: www.kinonahranici.cz oraz www.edutacu.eu.

72 Rozmowa z Jolantą Dygoś, dyrektorem Festiwalu „Kino na Granicy” w Cieszynie z 2 maja 2011 r.

73 Rozmowa z Jolantą Dygoś.

74 Rozmowa z Jolantą Dygoś.

wego „Kino na Granicy” przewidziano retrospektywy twórczości: Krzysztofa Komedu, Igora Luthra, Mirosława Luthra, Adama Sikory i Otakara Vávry. Pokazano środkoeuropejskie westerny oraz filmy, których tematem przewodnim były tramwaje i inne środki komunikacji. Oprócz tego jako imprezy towarzyszące projekcjom filmowym, w Klubie Festiwalowym odbyły się koncerty (Charlie Straight, Igor Boxx, Fiorfmoos, Karbido, Kazety), były też wystawy (EkoGlass, Petr Holeczek), spotkania z gośćmi i dyskusje, zaś samemu festiwalowi od lat towarzyszy hasło „1 miasto, 2 państwa, 3 kina, 4 kinematografie, 5 koncertów... ponad 100 filmów”⁷⁵. Projekcje i imprezy towarzyszące odbywały się po obu stronach granicy: w kinach Central (Czeski Cieszyn), Piast (Cieszyn), w Teatrze im. Adama Mickiewicza, w salach Zamku Cieszyn oraz w plenerze – projekcje nad graniczną rzeką Olzą. W branżowych spotkaniach „Kina na Granicy” rokrocznie biorą udział twórcy, producenci, dystrybutorzy i selekcyonerzy festiwalowi. W tym czasie do Cieszyna i Czeskiego Cieszyna chętnie przyjeżdżają reżyserzy, scenarzyści, operatorzy, krytycy i historycy kina, ażeby spotkać się z widzami⁷⁶. Wyjątkowym gościem w 2004 r. była Agnieszka Holland, która wpisała się w księdze pamiątkowej w Czeskim Cieszynie słowami: „Tutaj spotka się to, co dla mnie ważne i piękne. Dziękuję za ten festiwal!”. Jak wynika z danych organizatorów publiczność „Kina na Granicy” stanowią głównie studenci kierunków filmoznawczych, kulturoznawczych i filologicznych, ich wykładowcy oraz młodzież szkolna i wszyscy miłośnicy dobrego kina i kultury południowych sąsiadów Polski. Podczas festiwalu goszczą także dyplomaci, naukowcy, dyrektorzy festiwali i instytucji filmowych, dziennikarze z Polski, Czech i Słowacji. W 2010 r. patronat medialny nad imprezą objęło aż 11 mediów z Czech i 11 mediów z Polski zajmujących się tematyką kulturalną, filmową, muzyką, designem. Były wśród nich: Česká televize, Telewizja Kino Polska, Telewizja Polska, Polskie Radio, RMF Clasic, „Cinema”, „Machina”, „Przekrój”, „Gazeta Wyborcza”, „Horizont”, „Karvinský deník”, „Metro”⁷⁷.

Szczególnym przeglądem było 10. „Kino na Granicy”, w 2008 r., które otworzył reżyser Petr Zelenka i jego przedpremierowy pokaz „Braci Karamazow”. Z okazji jubileuszu sekretarz w Kancelarii Prezydenta, Ewa Junczyk-Ziomecka, odznaczyła Złotym Krzyżem Zasługi Jolantę Dygoś, a Krzyżem Kawalerskim Gertrudę Chowaniokową. W latach 2009, 2010 i 2011 „Kino na Granicy” było nominowane do corocznej Nagrody Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej w kategorii Międzynarodowe Wydarzenie Filmowe. Z kolei kapituła nagrody studentów Uniwersytetu Śląskiego „Laur Studencki” uznała 10. „Kino na Granicy” Wydarzeniem Kulturalnym Roku⁷⁸.

W ciągu 13 lat istnienia, według danych organizatorów, filmy obejrzało ok. 250 tys. widzów, wyświetlono 645 filmów o łącznym czasie projekcji 850 godzin⁷⁹.

75 13. Kino na Granicy, ulotka festiwalowa.

76 13. Kino na Granicy. Folder Festiwalu.

77 Ibidem.

78 M. Gil, *Szkic do historii Przeglądu Filmowego...*, s. 90-91.

79 R. Rajczyk, *Nie straszne nam granice*, „Nowa Gazeta Śląska”. Rozmowa z J. Dygoś i M. Gilem, 30 maja 2011.

SPCzS Oddział Regionalny w Nowej Rudzie

„Ziemia Kłodzka – Od Kładského pomezi – Glazer Bergland”

11 listopada 1989 r. w Nowej Rudzie ukazał się pierwszy numer „Ziemi Kłodzkiej...”. W lutym 2011 r. wydrukowano nr 200 tego czasopisma, które ma charakter szczególnie dla nawiązywania relacji transgranicznych, ponieważ redagowane jest w trzech językach – po polsku, czesku i niemiecku – i opatrzone zostało trójjęzyczny tytułem „Ziemia Kłodzka – Od Kładského pomezi – Glazer Bergland”. Wydawcą pisma jest Stowarzyszenie Komitet Obywatelski Ziemi Kłodzkiej, Wydawnictwo Ziemia Kłodzka, a współwydawcami są Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka oraz Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu. Pismo w nakładzie 2 tys. egz. dofinansowywane jest przez samorząd Województwa Dolnośląskiego.

W 1989 r. wydawanie pisma rozpoczął Stanisław Łukasik we współpracy z Julianem Golakiem. To właśnie w Nowej Rudzie działał najbardziej prężnie Komitet Obywatelski, który silnie współpracował z Klubem Inteligencji Katolickiej. Odbywały się tam wykłady (m.in. dr. Włodzimierza Sulei, bp. Adama Dyczkowskiego, ks. Stanisława Orzechowskiego, Krzysztofa Turkowskiego) i spektakle teatralne (z udziałem Anny Nehrebeckiej, Bogusława Kierca, Józefa Duriasza), miejscem spotkań były kościoły noworudzkie. Redaktorami pisma, które nabierało charakteru w takim otoczeniu byli: Stanisław Łukasik, Marek Kulpa, Jan Zasępa, Adam Kwas, Stanisław Tomkiewicz, Teresa Bazała. Redakcja złożona była od samego początku z ludzi, wywodzących się z demokratycznej opozycji antykomunistycznej „Solidarności”. Od 1990 w zakresie wydawania pisma rozpoczęła się współpraca z Czechami oraz z Niemcami, przedwojennymi mieszkańcami Ziemi Kłodzkiej – zaproszeni do współdziałania prezentowali na łamach prasy swoje wspomnienia oraz inicjatywy społeczno-kulturalne. Jak podkreśla Julian Gola, dominowały trudne tematy nieznanej historii Ziemi Kłodzkiej, przypomniano znane postaci tego regionu (prof. Josepha Wittiga, ks. Gerharda Hirszfelder), promowano udane projekty: Solidarność Polsko-Czechosłowacką, upamiętnienie miejsca, w którym spalono synagogę kłodzką podczas „nocy kryształowej”, Sympozja Wittigowskie, Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej, Euroregion Glacensis. „Ziemia Kłodzka” stała się od początku miejscem autentycznego dialogu i pojednania polsko-czesko-niemieckiego⁸⁰.

Za swoją działalność „Ziemia Kłodzka...” otrzymywała międzynarodowe wyróżnienia: Polcul Foundation w Sydney, nagrodę paryskiej „Kultury” Jerzego Giedroycia, nagrodę Róży Kłodzkiej. W Wydawnictwie Ziemia Kłodzka staż odbywali adepci dziennikarstwa z Niemiec, Czech, Ukrainy, Stanów Zjednoczonych. Redakcja jest również od kilku lat współorganizatorem obozów letnich dla dzieci i młodzieży z Białorusi.

80 J. Gola, *Jubileusz „Ziemi Kłodzkiej”*, „Ziemia Kłodzka – Od kładskeho pomezi – Glazer Bergland”, luty-marzec, nr 200-201, s. 4.

Pismo zajmuje się historią regionu pokazaną z punktu widzenia autorów należących do narodów będących historycznymi współgospodarzami Ziemi Kłodzkiej, prowadzi dialog polsko-czesko-niemiecki. Zajmuje się też problemami ekologii, publikuje wiersze, prezentuje ciekawe miejsca regionu i jego zabytki. Jako oprawę publikuje dużo czarno-białych zdjęć, reprodukcje starych pocztówek, a od czasu do czasu również wklejki z fotografiami w kolorze. Celem czasopisma jest szeroko pojęta promocja regionu, zaznajomienie czytelników z lokalną historią i zabytkami oraz niepowtarzalnym charakterem miejscowej przyrody.

Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej

Ważnym wydarzeniem związanym z noworudzkim ośrodkiem SPCzS są coroczne Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej. Od 1990 r. główni organizatorzy „Dni...”, to przede wszystkim Stowarzyszenie Komitet Obywatelski Ziemi Kłodzkiej, zaraz potem, SPCzS, Klub Inteligencji Katolickiej w Nowej Rudzie oraz inne instytucje. Jak przekonuje Julian Golak, główny inicjator i organizator tego wydarzenia, od 1990 r. Dni Kultury to co roku od 60 do 100 imprez wzdłuż granicy polsko-czeskiej od Złotego Stoku do Krzeszowa. Jak wspomina, początkowo w Nowej Rudzie organizowane były lokalne Dni Kultury Chrześcijańskiej m.in. pod egidą miejscowego Klubu Inteligencji Katolickiej. Organizatorzy zapragnęli jednak z czasem, aby ta impreza przybrała charakter transgraniczny. We wrześniu 1990 r. udało się zorganizować pierwsze Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej pod hasłem „Abyśmy byli jedno”. „Zaczęliśmy od podniesienia szlabanu granicznego w Tłumaczowie. Był do niego przyspawany napis PRL. Ksiądz biskup Józef Pazdur, prosił w modlitwie, aby żelazny szlaban nie dzielił dwóch narodów” – wspomina Golak. Pierwsze „Dni...” trwały dwa tygodnie w miastach Nowa Ruda, Brumov, Mieroszów i Łądek Zdrój⁸¹.

Pomysł okazał się bardzo nośny po obu stronach granicy. Akcja szybko została podjęta przez różne organizacje w Polsce i w Czechach. Podczas V Dni Kultury Chrześcijańskiej (październik 1994 r.) organizatorzy wydali memoriał skierowany do władz Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czeskiej dotyczący potrzeby zdecydowanego rozwiązania problemów, które mają strategiczne znaczenie dla społeczności pogranicza polsko-czeskiego. Była w nim mowa o umożliwieniu przekraczania granicy na podstawie dowodów osobistych, otwarciu nowych przejść granicznych i podniesieniu rangi dotąd istniejących, powołaniu polsko-czeskiej stacji radiowej na pograniczu, rozbudowie sieci dróg, poprawie usług z zakresu telekomunikacji, nauce języka czeskiego w polskich szkołach, a polskiego w czeskich, a także wniosek o utworzenie polsko-czeskiego euroregionu, co stało się kilka lat później faktem (Euroregion Glacensis)⁸².

81 J. Golak, *25 lat działalności...*, s. 120.

82 *Memoriał do Władz Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czeskiej*, Żąbkowice Śląskie, 2 października 1994 r. Archiwum Wydawnictwa Ziemia Kłodzka.

Ostatnie XXI Dni Kultury Chrześcijańskiej odbyły się w dniach 15 sierpnia do 30 października 2010 r., a i ich przedsięwzięcia realizowane były w 16 miejscowościach w Polsce i 6 ośrodkach po czeskiej stronie granicy. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego Polsko-Czeskich Dni Kultury Chrześcijańskiej był Julian Golak, wieloletni działacz Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej w Nowej Rudzie. W ramach „Dni...” zostało zorganizowanych aż 60 wydarzeń o charakterze społeczno-kulturalnym, edukacyjnym, sportowym. Otwarto 16 wystaw, odbywały się koncerty i spotkania z artystami pogranicza polsko-czeskiego. W Pieszcach odbył się Przegląd Chórów Pogranicza (w którym udział wzięło 15 polskich i czeskich grup), spotkanie było połączone z warsztatami. Zorganizowano konkursy dla dzieci i młodzieży, dotyczące znajomości Polski i Czech oraz pogranicza „Co wiesz o pograniczu polsko-czeskim?” – kolejne etapy konkursu zostały rozegrane w Nowej Rudzie i czeskim Machowie. Z kolei konkurs wiedzy o Polsce i Czechach zorganizowany przez Bibliotekę w Ząbkowicach Śląskich był poświęcony atrakcjom turystycznym pogranicza od Gór Izerskich do Opawskich i Hrubeho Jesenika. We wręczaniu nagród wzięli udział konsulowie z Pragi i Wrocławia. Udało się zorganizować również cztery konferencje, w tym „Śląsk i Czechy pod panowaniem Jagiellonów. Historyczne i współczesne problemy Ziemi Kłodzkiej”. Polacy i Czesi spotykali się również podczas imprez sportowych: polsko-czeskiej Spartakiady osób niepełnosprawnych, biegów przełajowych i ulicznych, mityngów lekkoatletycznych, także podczas polsko-czeskich mszy świętych oraz wielu innych wydarzeń m.in.: Noworudzkiej Jesieni Ekologicznej, imprezie turystycznej „Poznajmy się”, „Wspólne góry”. Przygotowano również objazdową wystawę „Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej”, którą zaprezentowano w Broumovie, Mieroszowie i Żarowie, a także ekspozycję wystawy „Szlak do Wolności” w Żarowie i Ząbkowicach Śląskich. Przy tej okazji wygłaszane były prelekcje dotyczące działalności Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej. W 2010 r. w organizację XXI Dni Kultury Chrześcijańskiej „Bądźmy Rodziną” włączyły się 43 podmioty: organizacje pozarządowe, domy kultury, parafie, fundacje, kluby sportowe i szkoły. Zakończenie „Dni...” odbyło się w Neratovie w Czechach 17 października 2010 r., gdzie koncertowali artyści z obu stron granicy⁸³.

Wspólną polsko-czesko-niemiecką inicjatywą pogranicza od kilku lat jest również aktywne wspieranie popularyzacji i procesu beatyfikacyjnego ks. Gerharda Hirschfeldera⁸⁴, byłego mieszkańca Kudowy-Czermnej. 19 września 2010 r. w katedrze w Mün-

83 J. Golak, *XXI Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej „Bądźmy Rodziną”*, „Ziemia Kłodzka – Od Kladzkeho pomezí – Glazer Bergland”, grudzień 2010 r. (nr 199), s. 11.

84 Ks. G. Hirschfelder ur. 17 lutego 1907 r. w Kłodzku. Jako wikariusz pracował w Kudowie Zdroju-Czermnej. Organizował pielgrzymki, m.in. do Wambierzyc, w których uczestniczyło kilka tysięcy ludzi, duszpasterz młodzieży, szykanowany przez nazistów, bezpośrednim powodem jego aresztowania przez gestapo stały się słowa: „Kto z serc młodzieży wyrывa wiarę w Chrystusa, jest przestępcą”. Był więziony w Kłodzku, przewieziony do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Dachau. Zmarł w obozowym lazarecie 1 sierpnia 1942 r. z powodu skrajnego wyczerpania w wieku 36 lat. Jego prochy zostały złożone przy kościele w Czermnej w 1942 r. Źr.: z materiałów J. Golaka.

ster odbyła się jego beatyfikacja⁸⁵. Z kolei 10 października 2010 r. w Kudowie Zdroju zorganizowano polsko-czesko-niemiecką uroczystość przedstawiającą postać pierwszego błogosławionego pogranicza. Na temat życia i działalności duchownego w dniach 9-10 października 2010 r. zorganizowano sympozjum i wydano książkę „Gerhard Hirschfelder – wychowawca młodzieży”⁸⁶.

Przywołanie wydarzeń kulturalnych pogranicza polsko-czeskiego ma szczególne znaczenie, w związku z tym, że 28 marca 2011 r. we Wrocławiu odbyła się uroczysta inauguracja Polsko-Czeskiego Roku Kulturalnego z okazji ogłoszenia przez dolnośląski Sejmik Roku Współpracy Transgranicznej. Wydarzenie patronatem objął ambasador Republiki Czeskiej w Polsce Jan Sechter oraz ambasador Polski w Republice Czeskiej Jan Pastwa, marszałek Województwa Dolnośląskiego Rafał Jurkwalnic oraz przewodniczący Sejmiku Województwa Dolnośląskiego Jerzy Pokoja. We wrocławskim Muzeum Sztuki Mieszczańskiej spotkali się organizatorzy wielu, również wyżej wspomnianych wydarzeń społeczno-kulturalnych z pogranicza polsko-czeskiego. Inaugurację Polsko-Czeskiego Roku Kulturalnego zorganizowały Stowarzyszenie Komitet Obywatelski Ziemi Kłodzkiej, Stowarzyszenie Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu. Otwarto wystawę „Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej Bądźmy Rodziną 1990-2010”⁸⁷. W ramach obchodów w 2011 r. zaplanowano organizację jubileuszów 20-lecia podpisania partnerstwa Wałbrzycha i Hradec Kralove i 15-lecia utworzenia Euroregionu Glaciensis, promocję książek Zofii Tarajło-Lipowskiej „Historia literatury czeskiej” oraz prof. Janiny Fatygi „Jedna rzeka, dwie wsie, trzy narody”, zorganizowanie sympozjum w Ołomuńcu na temat historycznych i literacko językowych stosunków polsko-czeskich (20 maja 2011), w Kudowie w październiku IV Forum Muzeów Domowych, a także wystawienie Musicalu Pasja według św. Jana w wykonaniu młodzieży z Czech w Krzeszowie. W Ząbkowicach Śląskich odbędzie się finał konkursu „Życie i działalność patrona Polski i Czech” oraz konkurs poezji religijnej, z kolei w Walimiu Interdyscyplinarny plener artystyczny dla 20 twórców z Polski i Czech (Walim Rzeczką – listopad 2011). Najważniejszym wydarzeniem będą XXII Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej „Bądźmy rodziną” (15 sierpnia do 30 października).

We Wrocławiu 29 października 2011 zostanie zorganizowana sesja historyczna, poruszająca istotne problemy relacji narodu polskiego i czeskiego na przestrzeni wieków, którą zorganizują Muzeum Archidiecezji Wrocławskiej oraz Civitas Christiana. Wszystkie wydarzenia zaplanowano na pograniczu polsko-czeskim od Wrocławia po Hradec Kralove⁸⁸.

85 W związku z beatyfikacją ks. G. Hirschfeldera 19 września 2010 r. ukazało się wydanie specjalne „Ziemi Kłodzkiej...” (w trzech językach) w całości poświęcone życiu i działalności nowego błogosławionego na pograniczu polsko-czesko-niemieckim. Do wydania został załączony komiks przedstawiający życie księdza.

86 Tamże. Ibidem.

87 J. Golak, *Inauguracja Polsko-Czeskiego Roku Kulturalnego*, „Ziemia Kłodzka...”, nr 202, s. 4-5.

88 Ibidem, s. 4-5.

Podsumowanie

Przyglądając się w szerszej perspektywie współdziałaniu polsko-czesko-słowackiemu można stwierdzić bez wątpliwości, że poświęcenie opozycjonistów sprzed trzech dekad nie było bez znaczenia. Dało podwaliny efektywnej wymiany poglądów i stworzyło swoistą legendę polsko-czesko-słowackiego współdziałania mimo wszelkich przeciwności – do nawiązywania wzajemnych relacji w następnych dziesięcioleciach, niejednokrotnie pod egidą SPCzS, a jeśli już nawet nie bezpośrednio pod jej sztandarami, to zwykle dzięki ludziom, którzy związani byli mocno z jej szeregami w przeszłości i szczerze byli oddani jej zasadom oraz idei.

Opisane inicjatywy przygraniczne takie, jak te, będące pośrednio dziedzictwem działań Solidarności Polsko-Czechosłowackiej, nie pozostają bez znaczenia w stosunkach bilateralnych krajów sąsiadujących. Traktowane są jako ważne inicjatywy oddolne, uzupełniające tradycyjną dyplomację, określane są mianem dyplomacji obywatelskiej, która według J. Mikułowskiego-Pomorskiego jest uczestnictwem w procesach międzynarodowych samych obywateli⁸⁹. Jak uważa J. Golak, władze komunistycznej Czechosłowacji robiły wszystko, by Czesi i Słowacy byli przekonani, że granica ich państwa jest końcem świata. Gdy granice europejskie w końcu pootwierano, okazało się, że podniesiony szlaban graniczny jest usytuowany w sercu Europy, a spotkania polsko-czeskie, angażujące także inne narody, są szansą i wyzwaniem na budowanie tożsamości narodowych w atmosferze otwarcia i współpracy. Idea przezwyciężania barier od samego początku towarzyszyła spotkaniom w górach opozycjonistów Solidarności Polsko-Czechosłowackiej. Dziś można powiedzieć, że cel został osiągnięty a Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka w obliczu otwartych granic zrealizowała swoje zadania, a gdy współpraca zawiązuje się na szczeblu samorządowym obu państw pole działania SPCzS wydaje się bardzo mocno zawężać. Byłoby to dość złudne stwierdzenie i zbyt pochopne. Jak zaznacza G. Chowanioková, „pozostaje jednak wielki obszar świadomościowy, w którym zmiany następują wolno i z oporami. I właśnie tutaj potrzebne są działania długofalowe, pozwalające na wzajemne poznanie i zrozumienie. Uznaliśmy, że najlepszym sposobem realizacji tego celu będą dalsze działania społeczno-kulturalne, które z dużym powodzeniem kontynuujemy⁹⁰”.

89 J. Mikułowski-Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2007, s. 61. Zob. Bedřich Kopecký, *Dyplomacja obywatelska – potrzeba głębszego dialogu w relacjach polsko-czeskich*, [w:] M. Zalewski (red.), *op. cit.*, s. 170-172.

90 Na podst. materiałów Oddziału SPCzS w Cieszynie.

Streszczenie

Inicjatywy społeczno-kulturalne na pograniczu polsko-czeskim po 1989 r. a dziedzictwo Solidarności Polsko-Czechosłowackiej

Tekst przywołuje temat inicjatyw społeczno-kulturalnych po roku 1989, organizowanych na pograniczu polsko-czeskim, w które mocno zaangażowani są mieszkańcy rejonów przygranicznych z Polski i Republiki Czeskiej, a głównymi ośrodkami organizacyjnymi wydarzeń integrujących są Cieszyn, Czeski Cieszyn oraz Nowa Ruda. Sąsiedzi wspólnie realizują m.in. wydarzenia teatralne (Festiwal Teatralny „Bez Granic”), filmowe (Przegląd Filmowy „Kino na Granicy”), religijne (Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej), zacieśniając kontakty transgraniczne oraz utrwalając więzi między narodami. Organizatorzy kluczowych wydarzeń wywodzą się w większości z opozycyjnej organizacji Solidarność Polsko-Czechosłowacka, która powstała na początku lat 80. XX w., a która dziś funkcjonuje pod nazwą Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka.

Summary

The social and cultural initiatives on the Polish and the Czech borderland after 1989 versus the heritage of the Polish and the Czech Solidarity

The text recalls the topic of the social and cultural initiatives after 1989, organized on the borderland of Poland and the Czech Republic, which the inhabitants of border regions from Poland and the Czech Republic are engaged in and the main organizational centres of the integration events are the Czech Cieszyn and Nowa Ruda. The neighbours do together among others the theatre events (The Theatre Festival “Without borders”), film events (Film review “The Cinema with no borders”), religious events (The Polish and the Czech Days of Christian culture), which tighten the border contacts and strengthen the relations between the nations. The major group of organizers of the key events come from the oppositional organization the Polish and the Czech Solidarity which was created at the beginning of the 80’s of XX C. and which functions today as Polish-Czech-Slovak Solidarity.

